

MAPA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

Przemysław Śleszyński

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

Seminarium „Mapy krajobrazu kulturowego. Regionalizacja historyczno-kulturowa”

26-27 marca 2015 • Warszawa

ZAGADNIENIA

1. Założenia, cele i przebieg prac nad KPZK, w tym koncepcja diagnozy zagospodarowania przestrzennego.
2. Uwarunkowania włączenia tematyki kulturowej w diagnozie KPZK 2030.
3. Koncepcja mapy krajobrazu kulturowego.
4. Dane źródłowe, warstwy mapy.
5. Wnioski.

ZAŁOŻENIA, CELE I PRZEBIEG PRAC NAD KONCEPCJĄ PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU (KPZK)

- 9 października 2006 r. Rada Ministrów podjęła postanowienie o rozpoczęciu przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego prac nad nową koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju.
- 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę o przyjęciu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

W ciągu tych 5 lat:

- wykonano kilkadziesiąt wersji Koncepcji (w tym projekt ekspercki pod kierunkiem prof. P. Korcellego, opublikowany w Studiach KPZK PAN, t. 130, 2010);
- przygotowano około 50 ekspertyz z różnej tematyki (od kwestii prawnych do prognostycznych),
- przeprowadzono około 50 konsultacji różnego typu,
- zebrano około 3 tys. szczegółowych uwag.

DIAGNOZA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO W KPZK

- W Eksperckim projekcie KPZK (2008) przygotowano zestaw map, który uznano, że w dalszych pracach MRR nad KPZK (tzw. projekt rządowy) wart jest poszerzenia i ujednolicenia. Wynikało to także z innych założeń nowej KPZK, która w mniejszym stopniu miała opierać się na diagnozie – dlatego postanowiono ją zobrazować w załączniku kartograficznym.
- Załącznik kartograficzny powstawał w latach 2009-2012 w IGiPZ PAN pod kierunkiem P. Śleszyńskiego. W przygotowaniu i konsultacjach brało udział około 20 osób, głównie z IGiPZ PAN. Podstawowa część prac (18 pierwszych plansz mapowych) została wykonana zaledwie w okresie 2 miesiące (znacznie dłuższe były uzgodnienia, konsultacje, poprawki...).

DIAGNOZA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO W KPZK 2030

- Załącznik diagnostyczny ostatecznie ma **23 plansze mapowe z mapą główną najczęściej w skali 1:2.5 mln**. Plansze dotyczą szerokiego spektrum zagadnień (uwarunkowania przyrodnicze, zagrożenia naturalne, gospodarka wodna, demografia, system osadniczy i powiązania funkcjonalne, transport, dojazdy do pracy, dostępność przestrzenna, pokrycie planistyczne...).
- Jest to obecnie najbardziej kompleksowe i szczegółowe opracowanie kartograficzne Polski pod względem zagospodarowania przestrzennego, choć ze względu na tempo zmian społeczno-gospodarczych systematycznie traci na aktualności.

UWARUNKOWANIA POWSTANIA MAPY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Jednym z 9 uwarunkowań polityki przestrzennego zagospodarowania kraju są:

- „uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego”.

Wśród celów KPZK wymienia się:

- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i **walorów krajobrazowych** Polski
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie **ładu przestrzennego**.

UWARUNKOWANIA POWSTANIA MAPY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Była to jedna z najtrudniejszych map, ze względu na:

- brak wzorców modelowych w tym zakresie **w tej skali (1:2,5 mln)**,
- brak porównywalnych danych źródłowych.
- brak możliwości generalizacji istniejących rozwiązań (np. map w skalach 1:200 tys. wykonanych według metodyki J. Bogdanowskiego).
- założoną preferencję odniesienia całej diagnozy KPZK do poziomu administracji publicznej, najlepiej gmin.

UWARUNKOWANIA POWSTANIA MAPY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Była to jedna z najtrudniejszych map, przede wszystkim ze względu na:

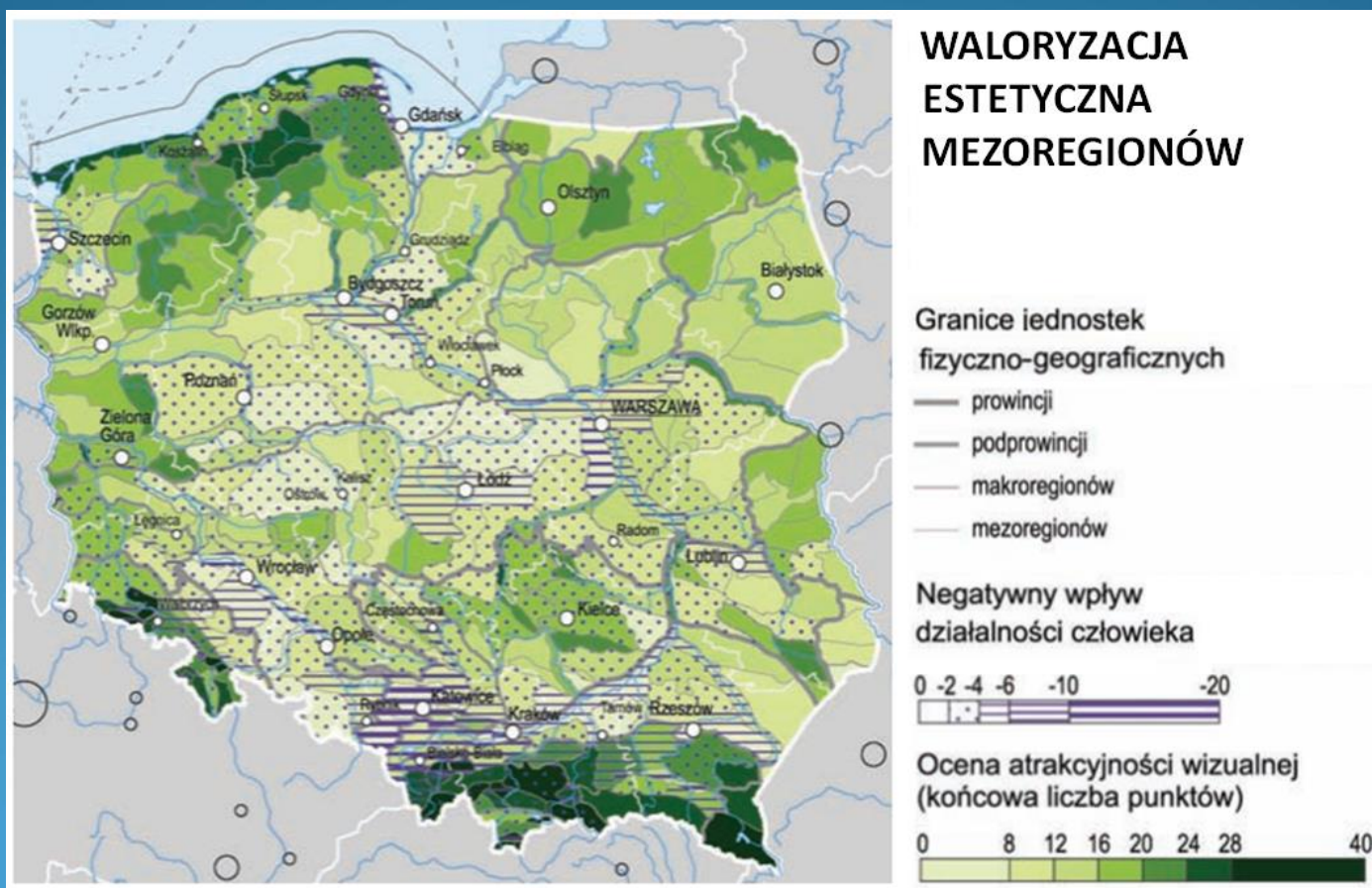
- **obszerność definicyjną KK**, bogactwo zagadnień, złożoność struktury, hierarchii oraz powiązań wzajemnych elementów, tworzących krajobraz kulturowy, tj., aspektów przyrodniczych, historycznych i społeczno-gospodarczych.

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE	KRAJOBRAZ KULTUROWY
Sensu stricto: występowanie oraz sposób organizacji przestrzennej konkretnych obiektów szeroko rozumianej infrastruktury (budynki, sieci transportowe, wodociągowo-kanalizacyjne, energetyczne itd.). Sensu largo: ogół zagadnień związanych z występowaniem w zasadzie niemal wszystkich elementów działalności człowieka w szerszym kontekście funkcjonalnym i społeczno-ekonomicznym, wraz z podstawowymi uwarunkowaniami przyrodniczymi.	Według EKK: „Postrzegana/odbierana (perceive) przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka

krajobraz kulturowy: **”namacalny widok”** zagospodarowania przestrzennego

UWARUNKOWANIA POWSTANIA MAPY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Proponowano wykonanie kilku map (kk 'przyrodniczy', kk 'społeczny') – z tego m.in. powodu w głównym tekście KPZK znalazła się **mapa walorów estetycznych krajobrazu**.

Źródło: KPZK 2030, s. 123 (na podstawie Śleszyński 2007)

KONCEPCJA UJĘCIA I TREŚCI MAPY

PRÓBOWANO: Mapa kompleksowa zawierająca możliwe syntetyczne wskaźniki dotyczące czynników kształtujących KK:

1. przyrodnicze (P)
2. historyczno-cywilizacyjne (CH)
3. współczesne antropogeniczne (WA)
4. stanu obserwowanego (SO)
5. ewolucji (procesu) (E)

REALIZOWANO W PRAKTYCE: Jakie dostępne dane (w skali nie mniej dokładnej niż 1:3 mln) w możliwie akceptowalny sposób oddają zróżnicowanie czynników przyrodniczych, historycznych, współczesnych w ujęciu stanu aktualnie obserwowanego i ewolucji, która do tego doprowadziła?

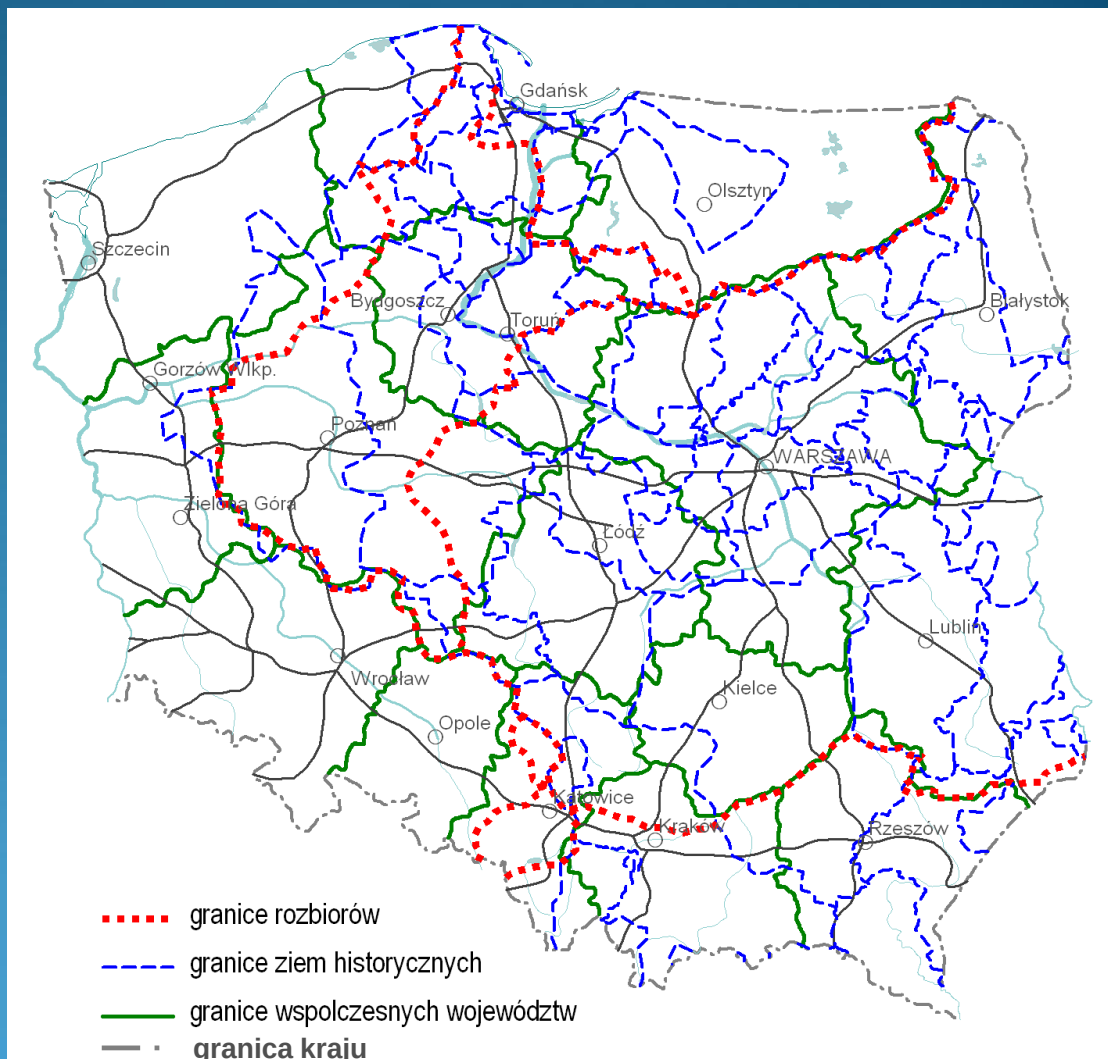
Nazwa warstwy mapy	P	CH	WA	SO	E
Granice obszarów historyczno-kulturowych	-	+	-	+/-	+
Gęstość granic pochodzenia antropogenicznego	+/-	-	+	+	?
Udział budownictwa mieszkaniowego zrealizowanego po 1989 r.	-	-	+	+	-
Klasyfikacja miast według pierwszego okresu nadania praw miejskich	-	+	-	-	+
Plusy	1	2	2	3	2

GRANICE HISTORYCZNO-KULTUROWE

Granice historyczno-kulturowe jako „szkielet” krajobrazu kulturowego, narzucający jego pierwszą interpretację

ZALETY: prostota, dostępność, przejrzystość

WADY: brak widoczności w krajobrazie zarówno współczesnych, jak i wielu historycznych granic (ale istnieją w świadomości mieszkańców/przyjezdnych), trudność w ustaleniu najważniejszych granic historycznych II rzędu

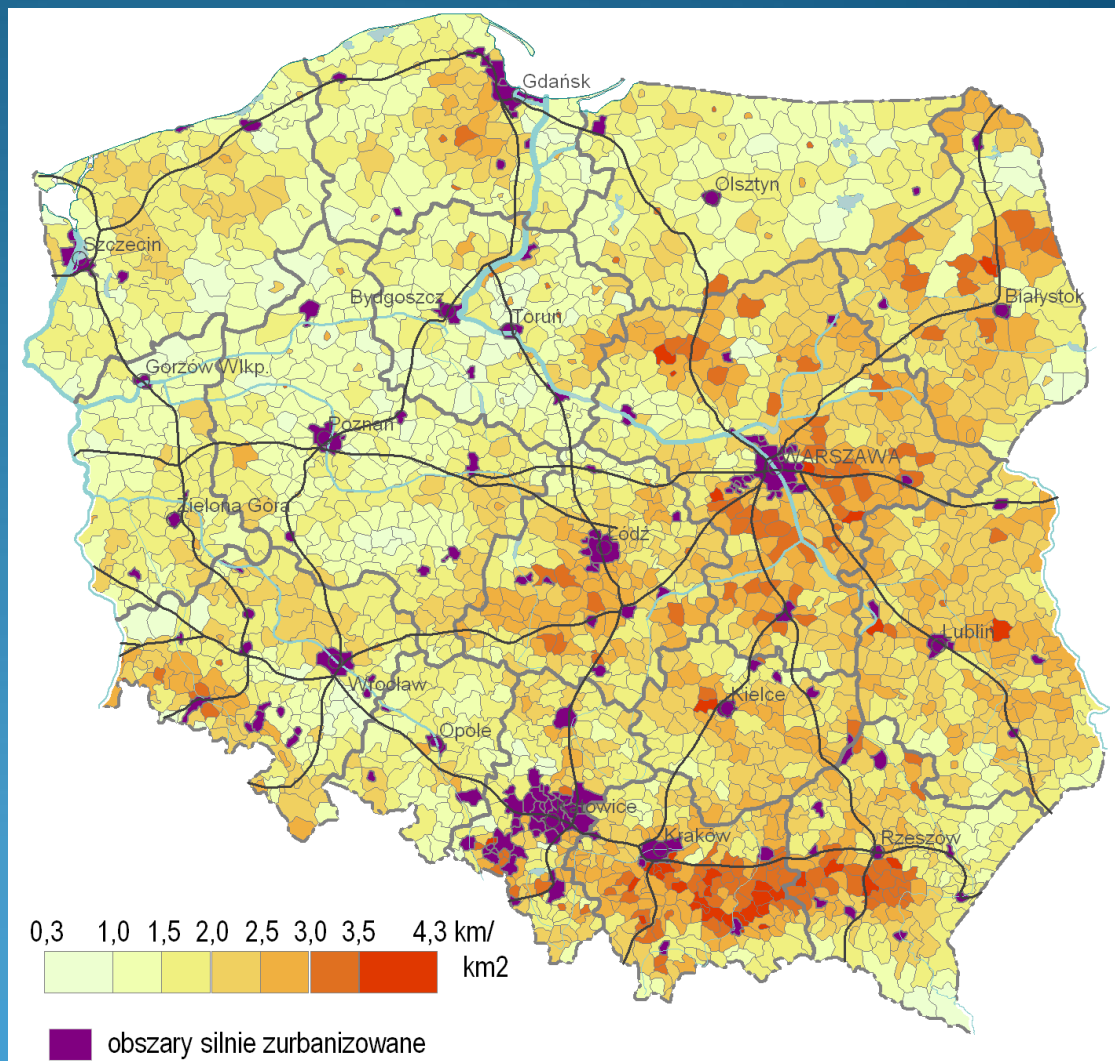
Źródło: głównie M. Kowalski (opublikowane 2013: dowodzenie tezy, że historyczne państwa magnackie miały w dużej mierze charakter niezależnych państw, co odbiło się na organizacji systemów terytorialnych)

GĘSTOŚĆ GRANIC POCHODZENIA ANTROPOGENICZNEGO

Najszybciej ‘percepowany’ element krajobrazu na powierzchni Ziemi (poza rzeźbą – ale od niej często zależny)

ZALETY: dostępność, porównywalność

WADY: niejednoznaczność klas mieszanych w CLC (np. klasa 2.4.2 - złożone systemy upraw i działek), zaskakujące ‘wyniki’ niektórych gmin, zwłaszcza Podlasia

Źródło: na podstawie CLC 2006 poziom 3

Nowe budownictwo jako szczególnie wyraźny element

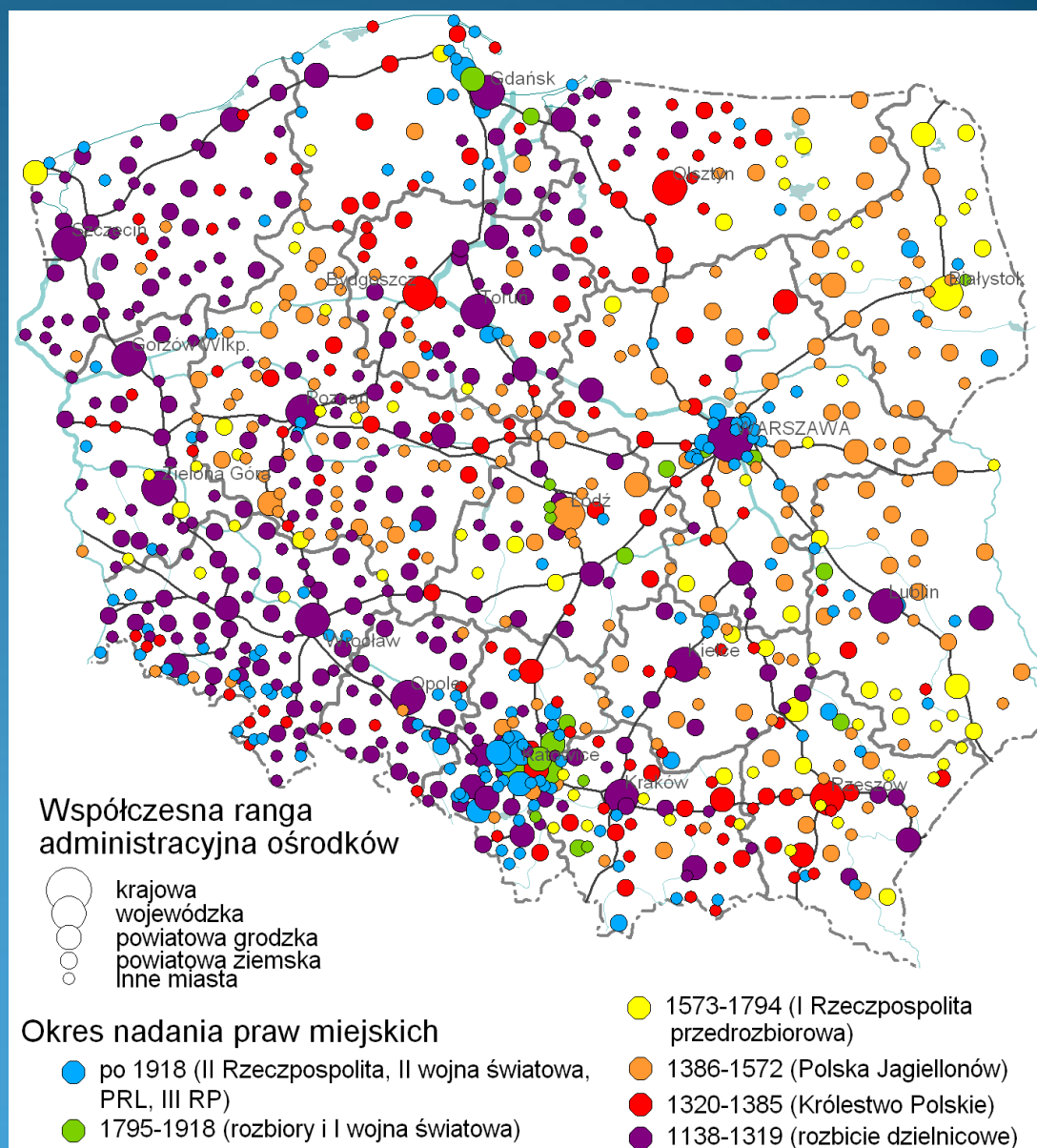
WADY: pomijanie innych form infrastruktury, zwłaszcza drogowej, technicznej, turystycznej...

KLASYFIKACJA MIAST WEDŁUG PIERWSZEGO OKRESU NADANIA PRAW MIEJSKICH

ZALETY: prostota,
dostępność, przejrzystość

WADY: często brak wpływu
na strukturę przestrzenną
i fizjonomię miast

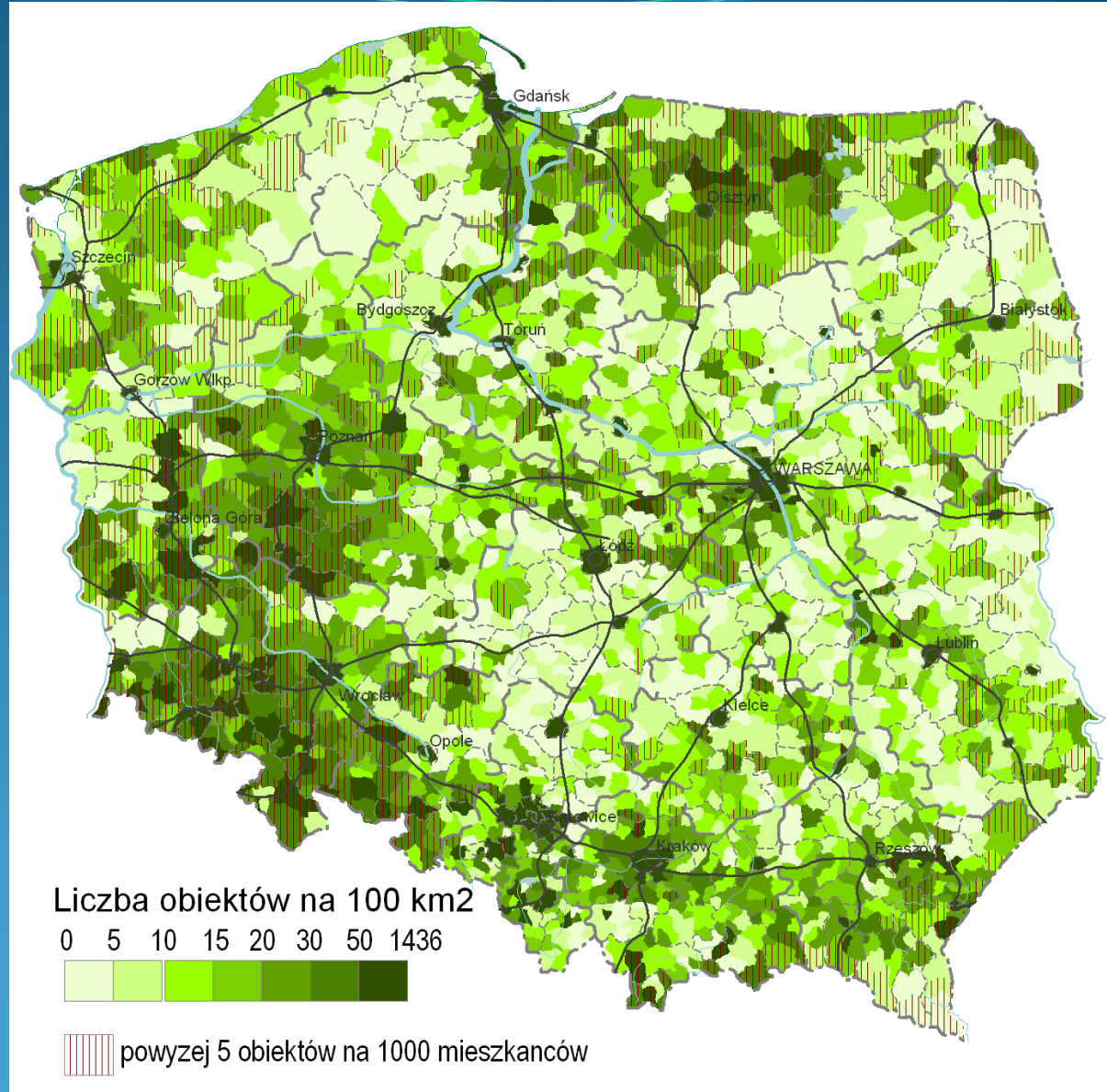

Źródło: według
M. Najgrakowskiego (1996)

KARTON 1:6 MLN:

ZALETY: najprostszy
wskaźnik 'uzabytkowienia'

WADY: jedynie ilościowy
charakter, ignorujący
jakość zabytków

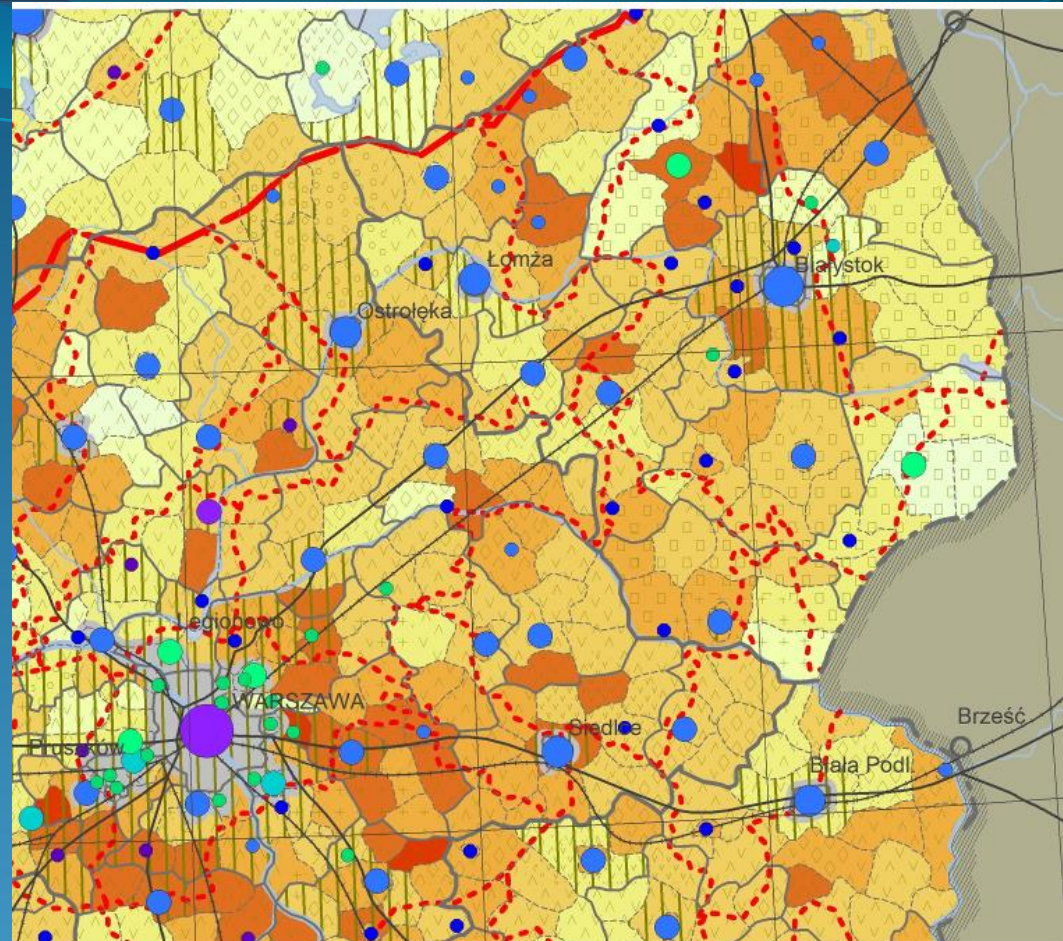

Źródło: według danych KOBiDZ (2010)

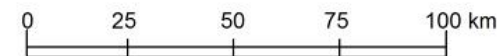
ODRZUCONE: TYPY MORFOGENETYCZNE WSI + udział zabudowy po 1989 r.

ZALETY: syntetyczne ujęcie morfologii osadnictwa wiejskiego w całym kraju, wykonane przez H. Szulc w podobnej skali

WADY: silna nieaktualność (unikatowe dane niekiedy już sprzed pół wieku), wątpliwość co do zaniżonego wpływu budownictwa mieszkaniowego – brak remontów w statystyce GUS

Skala 1:2 500 000

Przeważające historyczne typy morfogenetyczne osiedli wiejskich (według H. Szulc, uproszczone)

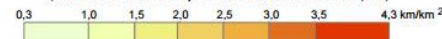

MAPA 18 KRAJOBRAZ KULTUROWY

Skala 1:2 500 000

0 25 50 75 100 km

Gęstość granic pochodzenia antropogenicznego
na podstawie długości granic pól (poszczególnych wydziałów)
według bazy pokrycia terenu Corine Land Cover 2006
(minimalna rozdzielczość wydziałów 25 ha i 100 m szerokości pól)

obszary silnie zurbanizowane

Udział budownictwa mieszkaniowego po 1989 r.

według udziału powierzchni użytkowej mieszkań

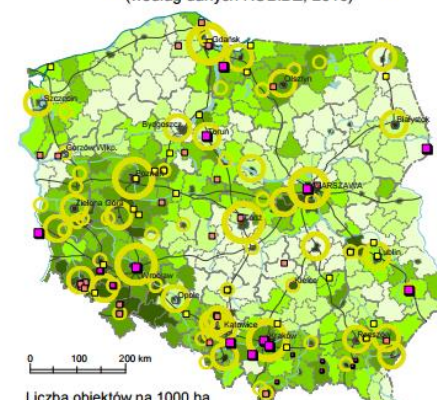
Klasyfikacja miast według pierwszego okresu nadania praw miejskich
(rok uzyskania według M. Najgrakowskiego, klasyfikacja własna)

- po 1918 (II Rzeczpospolita, II wojna światowa i PRL)
 - 1795-1918 (rozbory i I wojna światowa)
 - 1321-1794 (Polska/Rzeczpospolita przedrozbiorowa)
 - 1138-1320 (rozbiór dzielnicowy)
- Ranga administracyjna współczesnych ośrodków
- krajowa
 - wojewódzka
 - powiatowa/grodzka
 - powiatowa/ziemska
 - inne miasta

Granice obszarów historyczno-kulturowych
(według M. Kowalskiego)

- głównych (podział rozbiorowy, zmiany terytorialne po II wojnie światowej)
- drugorzędnych (inne utrwalone granice historyczne, głównie granice dawnych ziem i powiatów)

Nasycenie zabytkami nieruchomymi
(według danych KOBIDZ, 2010)

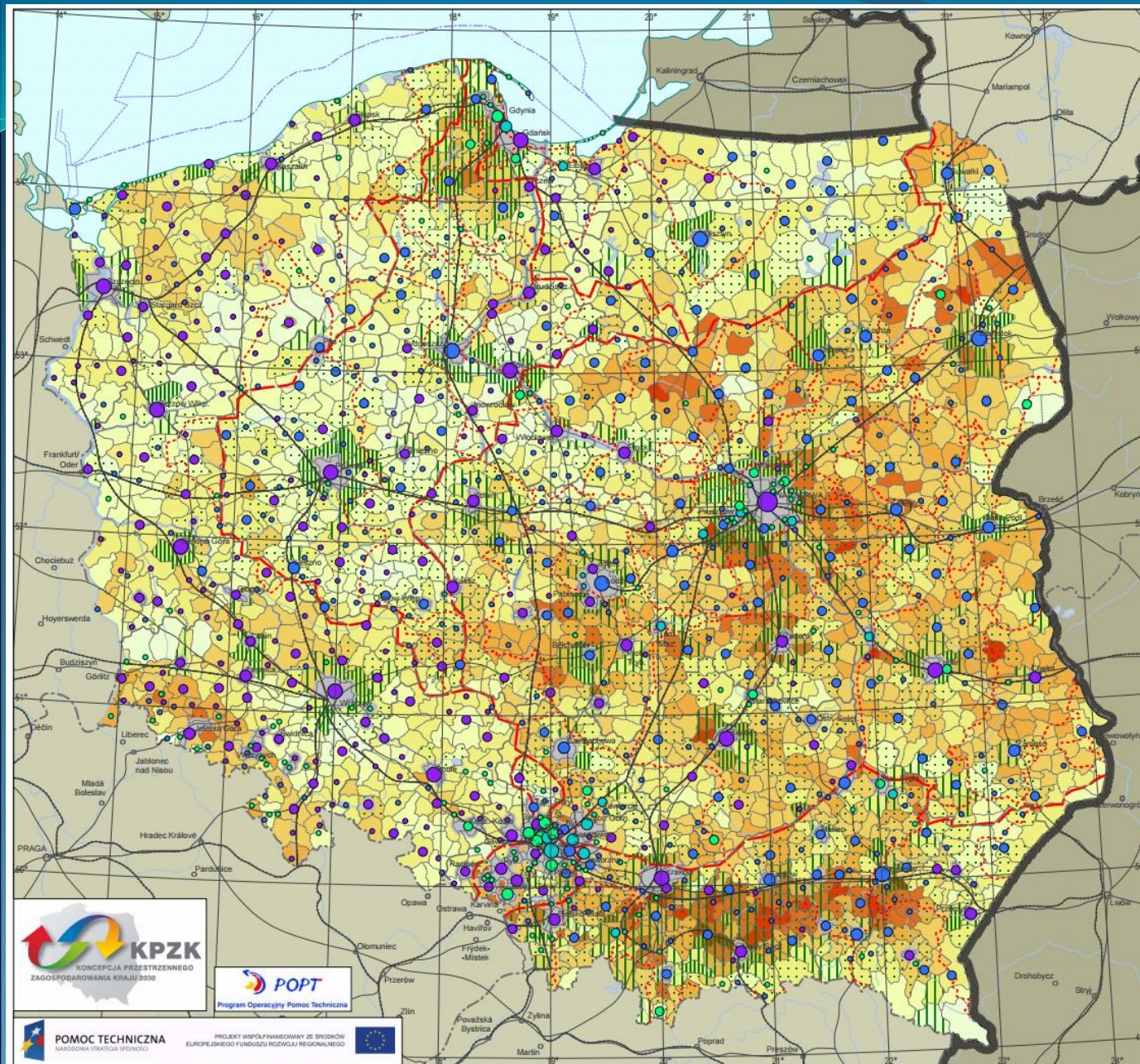

Miasta o liczbie zabytków nieruchomych:

- 100-200
- 200-500
- 500-2100

Główne obiekty kulturowe

- Miejsca Światowego Dziedzictwa UNESCO (kulturowe i przyrodnicze)
- pomniki historii
- parki kulturowe

DO DYSKUSJI: JAK WYKONAĆ BARDZIEJ DOSKONAŁĄ KOMPLEKSOWĄ MAPE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO?

Propozycja	Problem (konflikt, sprzeczność)
1. Można udoskonalać proponowaną metodologię (<u>kompleksowa mapa syntetycznych wskaźników</u>) – poszukiwać bardziej idealnych/ optymalnych/ akceptowalnych wskaźników.	Problem uśrednienia i niejednoznaczności wysublimowanych wskaźników.
2. Można zaproponować kilka głównych rodzajów mapy: klasyfikacyjną, typologiczną .	Jednostronny (wynikający z założeń) punkt widzenia.
3. Można zaproponować uszczegółowienie ilościowo-jakościowe (koncepcja „topograficzna”, JARK/WARK)	Konflikt skali (ze względu na „widokowy” charakter KK, konieczne zejście do większych skal – powielanie map topograficznych).

Najbardziej uzasadnione wydaje się stosowanie:

- ➡ metody syntetyczno-wskaźnikowej dla konkretnych celów,
- ➡ klasyfikacji, typologii, regionalizacji dla skal przeglądowych całego kraju (>1.5 mln) (jak np. podział J. Kondrackiego, J.M. Matuszkiewicza);
- ➡ koncepcji ‘topograficznej’ dla największych skal (vide mapy turystyczne).

- I tak niezależnie od Sumerów odkryłem koło....

Dziękuję za uwagę

dr hab. prof. PAN Przemysław Śleszyński
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
tel. (22) 6978824, 6978822
e-mail: psleszyn@twarda.pan.pl
